Dechka Chavdarova
(Bulgaria, Shumen, Scholarly Centre for Orthodox Culture and Art St. Archangel Michael, University of Shumen)

A Thousand and One Days or the New Scheherazade by Ilya Ilf and Yevgeny Petrov: Soviet Bureaucracy in the "Mirror" of the Fairy Tale

Abstract: In the series of novellas *A Thousand and One Days or the New Scheherazade*, Ilf and Petrov create a parodic portrait of Soviet bureaucracy through intertextual connections with *A Thousand and One Nights*: the night is transformed into the working day of the clerk, and the fairy-tale Scheherazade into a female clerk, who saves herself not from death but from dismissal through storytelling. The narrative subverts the eventfulness typical of fairy-tale fantasy, emphasising the triviality of the "events" recounted by the "new" Scheherazade and the repetitiveness and stagnation in the characters' thoughts and lives. Elements of the heroine's portrait are revealed through parodic devices, such as the transformation of Aladdin's "magic lamp" into a Party membership card, and character names that blend those from *A Thousand and One Nights* with Russian ones. Although the stories adhere to the CPSU (The Communist Party of the Soviet Union) programme for combatting bureaucratic distortions, the writers' satirical talent transcends topical concerns, creating an absurd, yet insightful image of the Soviet system itself.
Keywords: Ilya Ilf, Yevgeny Petrov, *A Thousand and One Days or the New Scheherazade*, Soviet bureaucracy, parody

Дечка Чавдарова
(България, Научен център за православна култура и изкуства
„Свети Архангел Михаил", Шуменски университет)

„1001 ден или новата Шехерезада" на И. Илф и Е. Петров: съветската бюрокрация в „огледалото" на приказката

Идеята за спасителната роля на разказа, вдъхновена от арабските приказки „1001 нощ", придобива особена острота в ситуациите на политически катаклизми и криза на културата, каквато е ситуацията в Съветска Русия след Октомврийската революция и Гражданската война: отрицанието на „стария свят", на предишната култура (да припомним възгласа на Маяковски „долу вашата любов, долу вашето изкуство, долу вашата религия, долу вашият строй!"), включително известните примери за нова азбука и нов календар.

В литературата този „взрив" (по определението на Лотман) е свързан, от една страна, с идеите за обновяване на представата за поетическото слово (известните футуристични експерименти), но, от друга страна, води до проблематизиране на разказа (и въобще на словото) в контекста на апокалиптичните настроения у някои писатели: деструкцията на разказа и речта на персонажите у Е. Замятин, поетиката на абсурда у Д. Хармс (заплатил за това по-късно с живота си). В тази кризисна ситуация руските писатели често търсят спасение в дореволюционната литература, в класиката, която се превръща за тях в „истинска" реалност, а действителността се осъзнава като неистинна,

илюзорна[1]. В по-широк план в спасително пространство се превръщат всички значими текстове на културата.

В своите фейлетони Илф и Петров често разкриват деформациите в съветската действителност (графоманството, следването на идеологически клишета, пуританството на чиновниците в изкуството) през текстове на световната литература/култура: опашките в бръснарниците чрез отпратка към „Сватбата на Фигаро“ („ако се постави тази опера в Москва, тя ще има голям успех“)[2], некачествените грамофонни плочи чрез споменаване на грешки в заглавието на оперни текстове („Ла донна е нобиле“ вм. „Ла донна е мобиле“[3]), съчинителите на текстове за мюзикхола, които могат да напишат пиеса „с действащи лица зебрата от зоопарка, двама трамвайни пътници и предводителят на сирийското племе на друзите“, чрез комична съпоставка с Шекспир и Чехов, които биха отказали да напишат подобна пиеса[4] и др. В този контекст може да се впише пародията на Илф и Петров „1001 ден, или новата Шехерезада…“, в която иронията е насочена не към текста на приказката, а към тогавашната реалност (от подобен тип са по-късните римейки на класически произведения в съветския период и в постмодернистката литература).

Обръщането към приказния сюжет и към разказа на Шехерезада в цикъла с новели на Илф и Петров „1001 ден…“ през 20-те години на XX век[5] изисква специален коментар. То продължава започналия още през XVIII век интерес към Изтока в европейската култура и развива „източната тема“ в руската литература. В съвременната руска наука се забелязва силен интерес към т.нар. „източна повест“, като изследователите извеждат нейния генезис през XVIII век от френската рецепция на „1001 нощ“: преводите и подражанията от различен характер[6]. С оглед на заглавието на фейлетонния цикъл на Илф и Петров е важно да се спомене появата във Франция на галантните, еротични повести на Франсоа Пети дьо ла Кроа (François Pétis de la Croix,1653–1713), например „1001 ден. Персийски приказки“, или на Тома-Симон Гьолет (Thomas-Simon Gueullette, 1683–1766) „1001 четвърт час. Татарски приказки“, „1001 час. Перуански приказки“, които също са познати на руската четяща публика през XVIII век (в оригинал и в превод). Както е известно, източната тема в руската литература се развива и през XIX век, особено по времето на романтизма, като тя е стимулирана и от завладяването на Изтока от руската империя, превръщането на Изтока в „свой“. Б. Рахманов, който изследва персийско-таджикската литература в контекста на руско-източните литературни връзки, уточнява, че „източната тема“ в руския романтизъм навлиза както през западноевропейското осмисляне на Изтока, така и пряко – чрез преводи на източна литература (Рахманов/Rahmanov 2020). Ю. Лотман открива близостта на руския манталитет до източния във фатализма, опирайки се на творчеството на Лермонтов (Лотман/Lotman 1985). Силен интерес към

[1] Това явление анализира задълбочено Д. Сегал, който употребява метафората „литература – „охранная грамота“ (Сегал/Segal 1981).

[2] „Изтезание с разкош“ („Пытка роскошью“) – сп. „Крокодил“, 1932 г.

[3] „И отново ахна обществеността“ („И снова ахнула общественность“). – Советское искусство, 1931, 28 октомври.

[4] „Името ви?...“ („Ваша фамилия?...“) – „Чудак“, 1929, № 16).

[5] Списание „Чудак“, 1929, № 12–22.

[6] В. Кубачова разграничава два типа „източна повест“ във френската литература („развлекалелен, произлизащ от източната фантастична приказка и авантюрно-галантния роман, и друг, само външно сходен с него вид – просветителската „източна“ философска повест“). Изследователката систематизира руските оригинални (не преводни) „източни повести“ в руската литература по следния начин: „морално-етични с религиозна окраска; развлекателни, авантюрно-галантни; просветителски, философско-сатирични с нравоучителен характер“ (Кубачева/Kubacheva 1962: 299).

Изтока и в частност към „1001 нощ“ се наблюдава и в литературата на модернизма (у символистите и в литературния бит – вж. Шишкин/Shishkin 1998).

В контекста на реформите в съветската култура интересът към Изтока придобива своя специфика: съветската власт си поставя за цел да модернизира съветските републики с мюсюлманско вероизповедание, да еманципира жените и да унищожи стария бит (израз на тази идея откриваме във фейлетона на Илф „Азия без покрывала“/„Азия без фередже“ от 1925 г.). По-късно тези събития ще бъдат интерпретирани в съветския екшън „Бялото слънце на пустинята“, в който прозвучава репликата „Восток дело тонкое“. Илф и Петров имат двойнствено отношение към дадената тенденция. От една страна, те приемат идеята за еманципация, но, от друга страна, създават комичен образ на унификацията, до която води идеята за обновяване на Изтока. Във фейлетона на Е. Петров „Долина“ („Долината“) се изобразяват промените в средноазиатска република (комини на заводи, нови улици, електричество), но и излъганото очакване на писатели от столицата за някогашните кръчмички с хубаво вино и музика, за изчезналата източна екзотика – един от тях възкликва: „Тысяча и одна ночь! Вино! Девочки! Дикая красота!“ (Петров/Petrov 1961, т. 5: 375).

В цикъла новели „1001 ден, или новата Шехерезада“ изкушеният от литературата читател може да открие отпратка към френските галантни източни повести със същото заглавие (но, както вече стана дума, съветските автори не пародират тези повести). Наред с това, заглавието предопределя масовото читателско очакване за преобръщане на приказния модел, но и за снемане на положителните конотации на думата „ден“ в митологичната опозиция нощ – ден (тъмнина – светлина), както и на съветската идеологизация на деня (вж. Пелева/Peleva 2022). Това очакване се потвърждава в самия текст, защото времето в изобразения свят е работният ден на чиновника: по такъв начин авторите развиват и устойчивата тема за чиновника в руската литература. Изследователка на творчеството на Илф и Петров пише:

> „Не е случайна пародийната замяна на „1001 нощ“ с „1001 ден“: тайнствената фантастика на приказните нощи се заменят със светлия хумор на делничния ден“ (Яновская/Yanovskaya 1969: 65 – преводът мой – Д. Ч.).

По-нататъшните наблюдения над текста ще извикат въпроса дали този хумор е „светъл“ („ясный“).

Сюжетът пародира приказния сюжет, въвеждайки темата за спасителния разказ на случки от чиновническото ежедневие от страна на чиновничката Шехерезада. Ако интертекстуалната връзка с „1001 нощ“ е подсказана още в заглавието, а отпратките към тази книга в самия текст на съветските сатирици са лесно уловими от читателя, то цитирането на реалии от бюрократичния бит „загубват своята узнаваемост“ и се нуждаят от коментар[7], както отбелязват М. Одеский и Д. Фелдман в своята монография за романите на Илф и Петров (Одесский, Фельдман/Odesskiy, Felydman 2015: 8). В пародийния контекст опасността от смъртно наказание е заменена с опасността от уволнение за съвременната Шехерезада – чиновничка от приближените на началника Сатанюк, изместен от началника Фанатюк. В сюжета на фейлетонния цикъл представата за липса на истинско събитие се засилва чрез „оглеждането“ на „драматичните“ събития в съветското учреждение в приказния свят на „1001 нощ“ (фантастичните събития от разказите на Шехерезада): как един началник изместил друг, как се справил с един „выдвиженец“[8]; как друг

[7] В своя текст ще прибягвам до такъв коментар на съветски реалии.

[8] Изпратен от партийния апарат ръководител, който да се справи с бюрократичните нарушения: съветските читатели от 20-те години на XX век са могли да впишат произведението на Илф и Петров в актуалната политическа реалност – Л. Яновская споменава „борбата на Партията и съветската власт с бюрократичните извращения“ (Яновская/Yanovskaya 1969: 63).

водил двоен живот (работел не само в учреждението, но имал и собствено стопанство на село); как двама чиновници в един и същи кабинет на учреждението „Хелиотроп“ симулират дейност като началници на секторите „цветни лехи“ („газоны“) и „вази“ („вазоны“) и се надпреварват кой кого ще изпревари и ще дойде по-рано на работа; за писателите графомани, които, убедили се в своя неуспех, стават критици и според установена форма унищожават чуждите книги с едно изречение, и за издателствата, следващи безпринципно конюнктурата (писателите ги наричат „хранилки“); за работника в сферата на културата Яков Трепетов, който нарочно извършва кражба, за да може на спокойствие да пише роман в затвора, но въпреки това го връщат на културния фронт; за двата типа млади хора – едните скъсали със стария свят, а другите следващи традициите, но неспособни да спазят някогашния кодекс на честта; за чиновника симулант, който на всяка цена иска да се лекува в санаториум и попада в абсурдни ситуации. С оглед на критериите за събитийност в наратологичните изследвания може да се направи изводът, че Илф и Петров „играят“ с различни видове нарушения на събитийността: ако използваме класификацията на В. Шмид, събитието трябва да отговаря на критериите релевантност на изменението (за разлика от тривиалното), консекутивност (събитието трябва да води до изменения в мисленето на персонажа), необратимост, неповторяемост (Шмид/Shmid 2003: 12-13). В едни случаи в „1001 ден…“ в „събитие“ се превръща тривиалното, както в „Смъртта на чиновника“ на Чехов кихането: стратегията на един началник за изгонване на спуснатия отгоре конкурент за поста се обръща срещу него и той е уволнен; в други случаи се снизява определен тип събитие с важно място в руската литература – дуела – като той е заменен от доноса; или събитието (кражбата), извършена от работника на културния фронт, за която стана дума – влиза в противоречие с принципа на необратимост на събитието, защото всичко се връща в изходната ситуация; в трети случаи липсва пародирането на събитийност и разказаната история свидетелства за повторяемост на безсмислената дейност на чиновника или на съветския писател и критик. С оглед на пародирането на „1001 нощ“ са особено интересни преките отпратки на съветската Шехерезада към разказ от „1001 нощ“: „Разказ за другаря Аладинов и неговата вълшебна партийна книжка“ („Рассказ о товарище Алладинове и его волшебном билете“), в който партийната членска книжка замества вълшебната лампа. Оставайки верни на идеята за справедливостта на съветската система, авторите снемат вълшебната сила на партийната „индулгенция“ и показват как злоупотребяващият с партийното си положение чиновник е арестуван и наказан. Пародийната трансформация на приказния сюжет се проявява най-ярко във финалната история от четиринайсетия ден: съветската Шехерезада разказва за служебния крах на самия слушател – началника Фанатюк – и връщането на работа на изместения от него Сатанюк, вследствие на което Шехерезада е спасена не с помощта на разказа, а поради това, че колелото на служебните битки се е завъртяло и тя като протеже на Сатанюк остава на работа. Разказът не поражда и промяна у самия слушател. В сравнение с щастливия край на приказката, краят на историята на съветската Шехерезада също е „щастлив“, но той загатва за една лоша безкрайност: непрекъснатата борба за началническия стол и смяната на един безполезен чиновник с друг.

Освен на сюжетно ниво, елементите на пародията се проявяват на всички други нива, като авторите играят с различни културни кодове и различни текстове, съотнасяйки ги пародийно с текста на „1001 нощ“. На деформация е подложен самият разказ. На съветската Шехерезада ѝ липсва разказваческият талант на приказната героиня, за което подсказва репликата на слушателите: „Рассказывайте подлиннее! – шептали ей вдогонку служащие, уже пятый день ожидавшие своей очереди. – Затягивайте!“ (Ильф, Петров/Il'f, Petrov 1961: 491). В този контекст изразът на новата Шехерезада „Но эта история ничего по сравнению с историей товарища Портищева“ (Ильф, Петров/Il'f, Petrov 1961:

491) получава иронични кавички. В самата структура на повествованието присъстват първичният разказвач, представящ бита на учреждението „Нокти и опашки“ („Когти и хвосты“) и смяната на началника Сатанюк с Фанатюк, и „вторичният разказвач“, който е „по-важен от първичния“ (според определението на Волф Шмид, привеждащ именно примера със Шехерезада – Шмид/Schmid 2003: 45), но липсват допълнителните разказвачи на вписаните в разказа на Шехерезада истории. Авторите използват и друг характерен за „1001 нощ“ похват – превръщането на финала на един разказ в начало на друг. Пародийно са преобърнати и устойчиви формули от арабската приказка, като изразът „халиф за час“ в заглавието на една от новелите се заменя с „выдвиженец на час“, а „В името на Аллаха“/„Кълна се в Аллаха“ с „Да продлит ЦКК[9] его дни!“ (Ильф, Петров/Il'f, Petrov 1961: 486). Към приказката отпращат детайли от портрета на Шехерезада („прекрасни персийски очи“), жестове като потупването на „вълшебната“ партийна членска книжка, пораждащо асоциации с потъркването на вълшебния пръстен, костюмът на другаря Аладинов („[…] выходил на улицу одетый богаче, чем Борис Годунов в бытность его царем“ – Ильф, Петров/Il'f, Petrov 1961: 499) и желанието на жена му да има много брилянти. В някои случаи определена особеност на приказния свят получава противоположен знак, профанира се: вместо пищните трапези в „1001 нощ“, храненето на чиновника е представено като „поглъщане на мазнини, въглехидрати и витамини“. Комичен ефект имат имената на персонажите и названията на учрежденията. Имената Шехерезада и Аладин влизат в културен и семантичен контраст с руското бащино име и фамилия – Шехерезада Фьодоровна Шейтанова (фамилията пряко изразява „демоничното“ у героинята), или с руското собствено име – Тихон Аладинов. Други имена са характерни за сатиричната поетика на Илф и Петров (чието начало е поставено от класицистичната комедия и минава през Гогол и Достоевски): характеризиращите фамилии Фанатюк, Сатанюк, съчетанието във фамилията на чиновник на фамилиите на руски дворянин и на руски писател класик (Мусин–Гогол). Названията на учрежденията или имат снизяващ, гротесков характер (споменатото название „Нокти и опашки“ предхожда познатото от „Златния телец“ „Рога и копита“), или отвеждат към сферата на възвишеното и красивото, контрастирайки с ниската реалност на чиновническия бит („Хелиотроп“), или са част от съветския дискурс (абревиатурите Главпрофобр[10], ГАХН[11]), който е пародиран чрез абревиатурите Литгико и ИДИЭ, „разчетени“ в текста като „Литкурсы артели лжеинвалидов“ и „Институт динамики и экспрессии“[12]. Някои абревиатури не само се вписват в кода на съветския дискурс, но, същевременно, загатват за източното и по-конкретно за сладостта на приказната трапеза: „Узбекнектар“. С оглед на интертекстуалността трябва да се отбележи, че, наред с преките отпратки към „1001 нощ“, авторите въвеждат скрити цитати от различни други текстове: Евангелието – подобно на свети Петър, който се отрича от Христос, чиновникът Лапшин се отрича от Сатанюк („доказывал, что с Сатанюком ничего общего не имеет и не имел“ – Ильф, Петров/Il'f, Petrov 1961: 485); „Ад“ на Данте („Неосмотрительные последователи Сатанюка с жестяными лицами толпились у входа в чистилище“ – Ильф, Петров/Il'f, Petrov 1961: 484). Така изобразеният свят, отразен в „огледалото“ на значими текстове на културата, разкрива своята абсурдност и нищожност.

[9] Централна контролна комисия.

[10] Главное управление профессионального образования.

[11] Государственная академия художественных наук.

[12] Илф и Петров иронизират създаването в СССР през 20-те и 30-те години на XX век множество пособия за обучаването на работниците на писателско майсторство и ангажирането на литературните списания с тази задача (вж. за това обучение Болотникова/Bolotnikova 2022).

Съществуват мнения за незавършеността на цикъла „1001 ден…“. Цитираната по-горе изследователка Л. Яновская мотивира извода си за незавършеността с анонс в сп. „Чудак“, където излиза произведението, за нови разкази, които така и не се публикуват (Яновская/Yanovskaya 1969: 66). Трябва обаче да се отбележи, че в структурно отношение текстът има край, макар че продължителността на разказите – 14 дни – нарушава очакването, породено от заглавието „1001 ден…“: „Так окончились сказки новой Шехерезады“ (Ильф, Петров/Il'f, Petrov 1961: 528). Това нарушено очакване може да се обясни със споменатото усещане за „лоша безкрайност“: ако разказването продължи, то ще трябва да повтаря едно и също.

Сатиричното слово на Илф и Петров извиква въпроса за отношението сатирик – власт, пораждащо алюзии за спасителния разказ на Шехерезада. Както е известно, хуморът/сатирата са едно от средствата на твореца да изрази своята позиция в ситуация на диктатура и цензура. Двамата съветски сатирици, макар че са подкрепяни от редакторите на списанията и издателствата, в които публикуват, макар че изпълняват и социални поръчки на властта (пътеписа за Америка), не са избягнали необходимостта да спазват „правилата на тоталитарната игра“ – по думите на М. Одеский и Д. Фелдман (Одесский, Фельдман/Odesskiy, Fel'dman 2015: 9). В „1001 ден…“, следвайки линията на Партията в борбата с бюрократичните извращения, писателите всъщност създават, благодарение на своя талант, една абсурдна картина на бюрократичната система – картина, която ще загуби за днешния читател злободневните си конотации и ще се възприеме като същност на самата съветска система. Симптоматично е, че абсурдът се разкрива именно в „огледалото“ на приказния свят на „1001 нощ“. От позицията на нашето време можем в заключение да зададем реторичния въпрос: възможно ли е спасението на една „нова“ Шехерезада в днешна Русия?

ЛИТЕРАТУРА

Болотникова 2022: *Болотникова Анета*. Как в СССР создавали „новых писателей“?. Available from: https://spb.hse.ru/ixtati/news/788170097.html (Viewed 22.08.2025) (Bolotnikova 2022: *Bolotnikova Aneta*. Kak v SSSR sozdavali novyh pisateley”?. Available from: https://spb.hse.ru/ixtati/news/788170097.html (Viewed 22.08.2025).

Ильф, Петров 1961: *Ильф И. А., Петров Е. П.* 1001 день, или новая Шехерезада. -В: Ильф И. А., Петров Е. П. Собрание сочинений в пяти томах, Т. 1, 5. Москва: ГИХЛ (Il'f, Petrov 1961: *Il'f I. A., Petrov E. P.* 1001 den', ili novaya Shekherezada. -V: Il'f I. A., Petrov E. P. Sobraniye sochineniy v pyati tomakh, T. 1, 5. Moskva: GIHL).

Кубачева 1962: *Кубачева В. Н.* „Восточная повесть“ в русской литературе XVIII–начала XIX века. -В: XVIII век, вып. 5. Сборник. Редактор: П. Н. Берков. Москва-Ленинград: Институт русской литературы при Пушкинском доме РАН, с. 295-315 (Kubacheva 1962: *Kubacheva V. N.* ”Vostochnaya povest'” v russkoy literature XVIII veka – nachala XIX veka. -V: XVIII vek, vyp. 5. Sbornik. Redaktor: P. N. Berkov. Moskva-Leningrad: Institut russkoy literatury pri Pushkinskom dome RAN, s. 295-315).

Лотман Ю. М. Проблема Востока и Запада в творчестве позднего Лермонтова. В: Лермонтовский сборник. Ленинград: ИМЛИ, РАН, с. 5-22. (Lotman 1985: *Lotman Yu. M.* Problema Vostoka i Zapada v tvorchestve pozdnego Lermontova. -V: Lermontovskiy sbornik. Leningrad: IMLI, RAN, s. 5-22).

Одесский, Фельдман 2015: *Одесский М. П., Фельдман Д. М. Миры И. А. Ильфа и Е. П. Петрова.* Очерки вербализованной повседневности. Москва: Российский Государственный Гуманитарный университет. ISBN 978-5-7281-1678-3 (*Odesskiy M.*

P., Fel'dman D. M. Miry I. A. Il'fa i E. P. Petrova. Ocherki verbalizovannoy povsednevnosti. Moskva: Rossiyskiy Gosudarstvennyy Gumanitarnyy Universitet. ISBN 978-5-7281-1678-3).

Пелева 2022: *Пелева* И. „Нека винаги да има слънце“ – практики на озаглавяването в НРБ. -В: „Над него ден изгрява“, или за образа на слънцето в българската литература и фолклор. Сборник с доклади от научна конференция. Съставители и научни редактори: Надежда Стоянова, Владимир Игнатов, Мария Маринова-Панова, Мария Русева. София: Факултет по славянски филологии. Available from: https://bglitertech.com/neka-vinagi-da-ima-slantse-razshiren (Viewed 22.08.2025) (Peleva 2022: *Peleva* I. “Neka vinagi da ima slance” – praktiki na ozaglavyavaneto v NRB. -V “Nad nego den izgryava”, ili za obraza na slantseto v balgarskata literatura i folklor. Sbornik s dokladi ot nauchna konferentsiya. Sastaviteli i nauchni redaktori: Nadezhda Stoyanova, Vladimir Ignatov, Maria Marinova-Panova, Maria Ruseva. Sofia: Fakultet po slavyanski filologii. Available from: https://bglitertech.com/neka-vinagi-da-ima-slantse-razshiren (Viewed 22.08.2025).

Рахманов 2020: *Рахманов Б. Р*. Персидско-таджикская литеатура в контексте русско-восточных литературных связей первой трети XIX век. Диссертация доктора наук. Душанбе (Rahmanov 2020: *Rahmanov B. R*. Persidsko-tadzhikskaya liteatura v kontekste russko-vostochnyh literaturnyh svyazey pervoy treti XIX vek. Dissertatsiya doktora nauk. Dushanbe).

Сегал 1981: *Сегал Д. М*. Литература как охранная грамота. – Slavica Hierosolymitana: Slavic Studies of the Hebrew University, 5/6, с. 151–244 (Segal 1981: *Segal D. M*. Literatura kak okhrannaya gramota. – Slavica Hierosolymitana: Slavic Studies of the Hebrew University, 5/6, s. 151–244).

Шишкин 1998: *Шишкин А*. Симпосион на петербургской башне в 1905-1906 г. -В: Русские пиры. Альманах, вып. 3. Под общей едакцией Д. С. Лихачева. Санкт-Петербург: „Канун“, с. 273-352 (Shishkin 1998: *Shishkin A.* Simposion na peterburgskoy bashne v 1905-1906 g. -V: Russkiye piry. Al'manakh, vyp. 3. Pod obshchey yedaktsiyey D. S. Likhacheva. Sankt-Peterburg: „Kanun“, s. 273-352).

Шмид 2003: *Шмид В*. Нарратология. Москва: „Языки славянской культуры“ (Shmid 2003: *Shmid V*. Narratologiya. Moskva: „Yazyki slavyanskoy kul'tury“).

Яновская 1969. *Яновская Л. М*. Почему вы пишете смешно? Об И. Ильфе и Е. Петрове, их жизни и их юморе. Москва: „Наука“ (Yanovskaya 1969. *Yanovskaya L. M.* Pochemu vy pishete smeshno? Ob I. Il'fe i E. Petrove, ih zhizni i ih yumore. Moskva: „Nauka“).